

Микитюк В. Рефлексії Івана Франко на освітню проблематику: шевченковедчий нарратив

В статті системно показана еволюція Франко-педагога на прикладі його рефлексій на освітні та культурологічні проблеми. Стратегічно вчений розвивав громадський контроль за освітою, щоб сформувати українське суспільство за європейськими демократичними цінностями. Діахронічний аналіз наукової полеміки Франко з сучасниками про ролі та методологію шевченковедства актуалізує педагогічно-освітню перспективу вивчення класичного твору Т. Шевченка за демократичними західними дидактичними зразками, коли учням пропонується ознайомитися з різноманітною, часто діаметрально-протилежною інтерпретацією твору, а вчитель організує групову полеміку, заохочує критичний підхід, застосовує проблемне викладання. Літературознавчий, текстологічний та видавничий задіяні Франко свідчать про складні етапи рецензії та введення його в національно-культурне простір – педагогічне в частині.

Ключові слова: Іван Франко, історія педагогіки, «Гайдамаки» Т. Шевченка в школі, метод проблемних ситуацій, шевченковедчі педагогічні нарративи.

Mykytyuk V. Reflections of Ivan Franko about educational problems: Shevchenko studying narrative

The article systematically shows the evolution of Ivan Franko as a teacher on the example of his reflections on educational and culturological problems. Strategically, the scientist developed the public control over education in order to form a Ukrainian society based on European democratic values. Diachronic analysis of Ivan Franko's scientific polemics with contemporaries about the role and methodology of the Shevchenko studies in the school actualises in the pedagogical and educational perspective the study of the classical text of T. Shevchenko by democratic western didactic samples, when students are offered to acquaint with a diverse, often diametrically opposite interpretation of the work, and the teacher organizes group polemics, encourages a critical approach, applies a problematic statement. Franko's literary, textual and publishing works prove the complex stages of reception and introduction into the national cultural space and pedagogical in particular.

Key words: Ivan Franko, history of pedagogics, «Haydamaky» by T. Shevchenko in school, method of problem situations, shevchenkostudying pedagogical narratives.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2018

УДК 378+81'373

Наталія МОСКОВЧУК

*аспірантка кафедри теорії та методик дошкільної освіти
факультету дошкільної педагогіки та психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
e-mail: moskovchuknata85@gmail.com*

**ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВА ПІДГОТОВКА
ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ**

У статті висвітлено наукові погляди на проблему професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців. Розкрито сутність поняття «професійно-мовленнєва підготовка» та його структура. Розглянуто різні підходи до визначення понять «мовлення», «мовленнєва діяльність», «професійне мовлення» та «професійно-мовленнєва підготовка», на основі аналізу яких запропоновано власні формулювання цих понять.

Ключові слова: «мовлення», «мовленнєва діяльність», «професійне мовлення», «професійно-мовленнєва підготовка».

Проблема професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців досліджувалася в різних напрямках: обґрунтування засад компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців (В. Ісаєв, Я. Кодлюк, О. Овчарук, О. Пометун, В. Серіков, О. Смолянинова, Г. Терещук, А. Хуторської, Л. Черній, Н. Чурляєва, В. Шаронін), аналіз теоретико-методологічних аспектів комунікативної

компетенції (М. Вятютнев, Н. Гез, Д. Ізаренков, Д. Крістела, С. Савіньон, Д. Хаймс), розробка теорії мовленнєвої діяльності (М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, І. Синиця), розгляд питання активізації та індивідуалізації навчання (Н. Аршинова, Я. Булахова, О. Каменський, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський, Т. Труханова, І. Чирва, Н. Ягельська), дослідження переорієнтації кінцевої мети мовленнєвої

підготовки з гносеологічної на комунікативно-прагматичну (А. Богуш), розгляд вузькопрофільної спеціалізації при формуванні лінгвістичної компетенції (Н. Ізорія, С. Кіржнер, О. Шевченко), розробка новітніх технологій навчання професійного мовлення (О. Артем'єва, Т. Асламова, З. Корнева, М. Макєєва), формування міжкультурної компетенції фахівця (Н. Губіна, Л. Сікорська, І. Томарьова) тощо.

Ключовим поняттям дослідження є «професійно-мовленнєва підготовка». У зв'язку з цим звернімося до понять «мовлення», «мовленнєва діяльність», «професійне мовлення» та «професійно-мовленнєва підготовка».

Насамперед проаналізуємо поняття «мовлення», що становить ключову проблему багатьох наукових досліджень сучасності. Педагогіка визначає мовлення як функціонування мови в процесах вираження та обміну думок, конкретну форму існування мови як особливого виду суспільної діяльності [6, 213]. Мовлення – це форма спілкування людей за допомогою мови, що охоплює процес породження та сприймання усних та письмових повідомлень. Основними функціями мовлення є комунікативна функція та мислетворча [15, 322–323]. Мовлення є одним з видів комунікативної діяльності, що здійснюється у формі мовленнєвого спілкування, та специфічною властивістю людини називати поняття подумки (внутрішнє мовлення) та вголос (зовнішнє мовлення) [17, 380].

У психологічній довідковій літературі мовлення визначається як форма спілкування людей за допомогою мови, що відбувається за правилами даної мови, яка являє собою систему фонетичних, лексичних, граматичних і стилістичних засобів та правил спілкування; мовлення – це результат довготривалого історичного розвитку людини, завдяки якому відбувається передача набутого досвіду між поколіннями. Мовлення є засобом вираження думок і механізмом абстрактно-понятійного мислення та тісно пов'язане зі сприйняттям, запам'ятовуванням, осмисленням інформації, усвідомленням емоцій, регулюванням поведінки та іншими психічними процесами [16, 334–335].

Філософська довідкова література трактує мовлення як діяльність людини, що полягає в спілкуванні з іншими людьми, у вираженні та передачі їм думок за допомогою тієї чи тієї мови і саме завдяки мовленнєвому спілкуванню відображення світу у свідомості окремої людини постійно поповнюється та збагачується тим, що відображається в суспільній свідомості: під час мовлення відбувається постійний обмін думками: пасивне

мовлення (сприйняття та розуміння чужого мовлення) та активне мовлення (висловлювання власних думок, почуттів та бажань) [20, 390].

Становлення сучасного розуміння поняття «мовлення» має багату історію, починаючи з «Риторики» Арістотеля, в якій було визначено три основні елементи спілкування (мовець, слухач, мовлення). Продовженням багатовікової розробки означеної проблеми стали роботи Діонісія Галікарнаського (досліджував естетичні якості текстів, що впливають на їх результативність), Бхартріахарі (розробив ідею про три стадії розвитку слова: «провидницьку», «проміжну», «виставлену»), Августина Аврелія (встановив неспіввіднесеність плану змісту і плану вираження, визначив знакову природу мови), Іоана Дамаскіна (розмірковував про сутність «внутрішнього слова»), В. Гумбольдта (підкреслював діяльнісний аспект мови) тощо.

Теоретичному аспекту проблеми мовлення присвячені праці Б. Ананьєва, П. Блонського, Л. Виготського, О. Леонт'єва, О. Лурії, О. Потєбні, С. Рубінштейна та ін. Практична та експериментальна площина цього питання висвітлюється в дослідженнях Д. Богоявленського, М. Жинкіна, Г. Люблінської, Н. Морозової, Т. Сгорова, О. Соколова, І. Страхова тощо. Серед зарубіжних дослідників проблему мовлення розробляють С. Бейкер, К. Гольдштейн, В. Джонсон, Ф. Кайнци, Л. Харелл та ін. На сучасному етапі мовлення входить до кола наукових інтересів В. Андрієвської, Є. Барінової, К. Бархіна, І. Беха, О. Біляєва, М. Боришевського, В. Добромислова, Г. Іваницької, Т. Ладиженської, М. Львова, С. Максименка, В. Мельничайка, Е. Носенко, Н. Пашковської, Т. Піроженко, М. Пентиліук, О. Петрова, М. Рибникової, Н. Рождественського, Л. Симоненкової, Л. Федоренко, Н. Чепелевої, І. Черезової, та ін.

Розуміння понять мови як системи й мовлення як форми вияву елементів мови визначило проблему співвідношення мови й мовлення. Ф. де Соссюр тлумачив мовлення як комбінації, за допомогою яких суб'єкт, що говорить, користується мовним кодексом з метою вираження своєї особистої думки, реалізацію мовної потенції, свого роду «виконання» мови [19]. М. Панов, захоплений ідеями синтагмо-фонемі і парадигмо-фонемі, доводив, що закономірності існують не лише в мові, а й у мовленні, яке він визначив як конкретність, у якій реалізуються мовні закономірності, парадигматичні й синтагматичні [12, 16]. Мовлення також трактується як лінійно розміщений набір одиниць (слів, морфем, звуків...), в якому одиниці набувають специфічних ознак, яких вони не мають у мові: трансформування,

повторення, розміщення, комбінування тощо (Ф. Березін), конкретне явище, певна субстанція, яку можна спостерігати, сприймати органами чуття, змінна, індивідуальна система (повідомлення), яка розгортається у часі, реалізується у просторі та характеризується активністю, динамічністю, рухливістю та лінійністю (В. Звегінцев). Р. Арутюнова характеризує мовлення без традиційного його протиставлення мові. За її словами, мовлення характеризується певним темпом, тривалістю, тембровими особливостями, ступенем гучності, артикуляційної чіткості, акцентом тощо. Мовлення, на думку дослідниці, може бути охарактеризоване через вказівку на психологічний стан мовця, його комунікативне завдання, ставлення до співрозмовника, щирість, за ознаками своєї формальної і смислової структури. До мовлення Р. Арутюнова застосовує естетичні (стилістичні) та етичні (нормативні) оцінки, а найважливішою ознакою мовлення вважає індивідуальний характер. Суб'єктивність мовлення науковець виявляє у тому, що воно має автора, який передає в ньому свої думки й почуття, для вираження яких він вибирає слова і структури речень. Відповідно, мовленнєва поведінка становить істотну характеристику особистості [10, 414]. На думку М. Бахтіна, мовлення існує у формі висловлювань, що належать тому чи тому суб'єкту і характеризуються адресованістю певному співбесіднику; наявністю чітких меж, що визначаються зміною суб'єктів мовлення; завершеністю висловлювання, що зумовлюється предметно-смисловою вичерпаністю, мовленнєвим задумом чи волею мовця та типовими композиційно-жанровими формами завершення [2, 249–257]. Аналогічну думку висловила А. Вежбицька, яка вважає, що мовлення – це висловлювання, мовленнєвий акт. «Фонема, морфема, слова, фрази або речення – це одиниці абстрактні і «мертві», живе мовлення складається з «актів», структура яких детермінована безпосередньо їх прагматичною функцією» [4].

За результатами аналізу наукових досліджень, схилиємось до трактування поняття «мовлення» як певної лінійної субстанції, яка являє собою продукт мовленнєвої діяльності та завдяки якій за допомогою мови відбувається передавання інформації.

Розмежування понять «мовлення» і «мовленнєва діяльність» є досить важливим для дослідження і безпосередньо впливає на практичний аспект нашої роботи, оскільки, залежно від того, що є кінцевою метою процесу мовленнєвої підготовки (засвоєння особливостей мовлення як тексту чи формування навичок мовленнєвої дія-

льності), будуємо певну педагогічну методичку. Поняття «мовленнєва діяльність» та «мовлення» не є тотожними, але близькі за змістом і перебувають у певній взаємодії. Водночас із мовою мовлення є одним зі структурних компонентів мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність формується на основі біологічних передумов для утворення та оперування знаковою системою – мовою, що є засобом спілкування. Роль мовлення в процесі формування мовленнєвої діяльності полягає в тому, що вона є способом реалізації мови, її кінцевим продуктом [8, 274]. Словникові джерела визначають мовленнєву діяльність як специфічну форму психічної діяльності людини, яка забезпечує розуміння мовлення оточуючих і власні висловлювання. Мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований, мотивований, предметний процес видачі та прийому сформованої та сформульованої інформації, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування [8, 274–275]. З позиції діяльнісного підходу мовленнєва діяльність – це мовлення у вигляді цілісного акту діяльності (якщо воно має цілісну мотивацію, що не реалізується іншими видами діяльності) або у вигляді мовленнєвих дій, які включені в невербальну діяльність [17, 380].

Глибокий аналіз поняття «мовленнєва діяльність» здійснив Л. Щерба. Дослідник поряд із системою мови, що визначається як словник і граматичний лад, і мовленням як результатом процесів «говоріння» виокремлює мовленнєву діяльність мовців, які спілкуються. Мовленнєва діяльність за визначенням науковця – це процеси «говоріння» і «слухання-розуміння», які є посередниками у переході від системи мови до мовленнєвих текстів [22, 24–39]. В. Гумбольдт розглядав сутність мовленнєвої діяльності як взаємозумовленого співвіднесення двох процесів: 1) формування мовлення – це фаза створення думки та звукової зашифровки; 2) протилежний першому за своїм напрямом процес, який складається з дешифровки і наступного відтворення думки, спираючись на знання мови і свій особистий досвід [7]. Л. Виготський трактував мовленнєву діяльність як процес матеріалізації думки, тобто перетворення її у слово. Лінгвісти вкладають цей процес у певну схему, яка складається з мовленнєвих актів. Найбільш відомою є схема мовленнєвої діяльності, що була розроблена Р. Якобсоном. Науковець виокремлює такі основні компоненти: хто говорить (адресант), хто слухає (адресат), контекст (обстановка, у якій продукується висловлення), передана інформація (повідомлення). Динамічний аспект мовленнєвої діяльності також укладено й у

теорію, за якою мовленнєва діяльність є процесом, складниками якого є мовленнєвий акт та мовленнєвий жанр, які пов'язуються між собою як ланки засобами мови при творенні тексту.

Слід зазначити, що мовленнєва діяльність була і є предметом дослідження багатьох учених (А. Богуш, Н. Бабич, І. Білодід, І. Вихованець, М. Дороніна, І. Зимня, А. Коваль, І. Кочан, П. Мовчан, Н. Обозов, О. Пазяк, Л. Паламар, О. Паламар, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербенська, Л. Струганець, С. Шевчук та ін.), що враховують умови спілкування, які впливають на безпосередній процес засвоєння мови та подальшу її реалізацію в професійній діяльності, оскільки науково-технічний прогрес сприяє не тільки постійному оновленню змістового наповнення процесу навчання фахових дисциплін, а й підвищує вимоги до володіння професійним мовленням. Саме високий рівень професійного мовлення є головною метою професійно – мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців у немовних закладах вищої освіти та його ключовим компонентом. У зв'язку з цим зупинимося на аналізі поняття «професійне мовлення».

Довідкова література дає визначення професійного (фахового) мовлення як собливого функціонального різновиду мовлення, яке обслуговує професійну сферу спілкування; як мовної підсистеми, яка використовується фахівцями в галузі науки і техніки для комунікації, пов'язаної з професійною діяльністю в офіційних і неофіційних ситуаціях спілкування [18].

Особливості мовної поведінки людини розглядаються багатьма вченими. Аналізуючи особливості комунікативних процесів, науковці не оминають увагою такий різновид спілкування, як професійне мовлення. Питання сутності, структури та методів формування професійного мовлення стають важливим компонентом сучасних наукових розвідок. Науковці, які фундаментально досліджують професійне мовлення (С. Глущик, С. Дорошенко, О. Загнітко, Г. Золотухін, М. Зубков, О. Михайлова та ін), визначають це поняття як спілкування між фахівцями в межах професійної тематики незалежно від того, відбувається вона в письмовій чи усній формах, в офіційній чи неофіційній обстановці, тобто комунікація як особливий, допоміжний вид діяльності, що забезпечує здійснення основної професійної діяльності, і є професійне мовлення (М. Гарбовський). Професійне мовлення також трактується як сформованість умінь спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу (Н. Безгодова).

На думку М. Вахницької, професійне мовлення це «функціональний різновид літературної мови, що проявляється у продуктивних видах мо-

вленнєвої діяльності, яка здійснюється адресантом при розв'язанні завдань професійної комунікації; як лінгвістично, психологічно і соціально зумовлений вибір професійно маркованих засобів мови; як діяльність, спрямовану на розв'язання педагогічних завдань, на досягнення комунікативної мети професійного навчально-наукового спілкування» [3, 10].

І. Пахненко розглядає поняття «професійне мовлення» як процес обміну думками у певній галузі знань, у якому б вигляді воно не здійснювалось, це функціональна дійсність мови в усіх її матеріальних і ситуативних формах. Професійне мовлення – це один з різновидів літературного мовлення, що знаходить свою реалізацію у процесі комунікації, яка здійснюється за допомогою різних форм мовлення: усного-писемного, діалого-монологу. Воно забезпечує потреби спілкування між представниками одного фаху в сфері виробничих відносин, допомагає краще орієнтуватися у складній професійній ситуації. [14].

Л. Вікторова, досліджуючи формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів, пропонує визначати професійне мовлення як «цілісне утворення, складовими якого є знання норм літературної мови, фахової термінології, уміння розуміти усні та писемні тексти, вміння створювати власні висловлювання професійного характеру» [5, 62].

Професійне мовлення в дослідженні М. Лісового щодо мовлення медичних працівників визначається як володіння нормами літературної мови, фаховою термінологією і стандартизованими мовленнєвими конструкціями медичної галузі, здатність використовувати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування. Вищим рівнем професійного мовлення, його зразком є культура професійного мовлення. Дослідник визначає структуру сформованого професійного мовлення, що містить три основних компонента: по-перше – знання норм літературної мови (мовна компетенція); по-друге – сформованість механізмів сприйняття й продукування мовлення (мовленнєва компетенція); спроможності вибирати й реалізувати програми мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, тобто її уміння оцінювати ситуації, враховуючи тему, завдання, комунікативні умовки, що виникають в учасників до й під час бесіди (комунікативна компетенція). Підпорядковуючи собі мовну та мовленнєву компетенції, комунікативна компетенція є головною складовою професійного мовлення і становить кінцеву мету у процесі його формування.[11, 17].

Поділяємо думку тих науковців (Н. Костиця, В. Пасинок), які вважають, що володіння

професійним мовленням передбачає вільне використання необхідних слів і виразів у конкретній ситуації, влучний вибір і вільне володіння лексикою свого фаху, відсутність стильового і стилістичного дисонансу і наголошують на необхідності вдосконалення професійного мовлення протягом усього життя із врахуванням усього різноманіття мовленнєвих ситуацій, які становлять собою мовленнєвий дискурс певної галузі.

Важливим є зауваження науковців (І. Собко, Л. Шута) про те, що фахове мовлення є частиною загальнонаціональної мови, а всі професійні галузі діяльності – частиною національної культури, які перебувають у постійній взаємодії та є взаємозалежними [21].

Особливий інтерес складають й наукові розвідки, у яких структуровано систему сформованого професійного мовлення, яке складається з таких компонентів: мотиваційного, діяльнісного та особистісного (Г. Онкович); знання норм літературної мови (мовна компетенція); сформованості механізмів сприйняття й продукування мовлення (мовленнєва компетенція); спроможності вибрати й реалізувати програми мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, тобто її уміння оцінювати ситуації, враховуючи тему, завдання, комунікативні установки, що виникають в учасників до й під час бесіди (комунікативна компетенція) (М. Лісовий).

Як бачимо, науковці (Н. Безгодова, М. Вахницька, Л. Вікторова, Н. Гарбовський, Н. Костриця, М. Лісовий, І. Пахненко, Л. Романова та ін.) розглядають поняття професійне мовлення різних проєкціях. Узагальнюючи перераховані тлумачення, визначаємо професійне мовлення як мовленнєву діяльність представників певної професійної сфери, що забезпечує виконання фахових завдань шляхом реалізації мовної (систематизовані знання норм і правил літературної мови) та комунікативної (адекватна реалізація комунікативних ресурсів у всіх професійних ситуаціях) компетенцій.

Дослідники, які працюють в межах проблеми професійно-мовленнєвої підготовки, обов'язково враховують галузь діяльності майбутнього фахівця, оскільки особливістю професійного мовлення є розгалуження його за структурною та функціональною ознакою на окремі професійні різновиди. Зокрема, учені досліджували професійне мовлення медичних працівників (М. Лісовий, Л. Русалкіна, В. Хейлік), фахівців-економістів (Л. Романова, Л. Личко), менеджерів (І. Каменська, О. Юдіна), педагогів (Н. Бабич, Н. Головань, О. Горська, Н. Жигилій, Л. Зінченко, О. Іванова, С. Климчук, К. Левітан), психологів (І. Левчик),

фахівців безпеки життєдіяльності (В. Терещук), журналістів (Г.-Н. Ахмед), фахівців технічних спеціальностей (В. Александров, Л. Бондар, О. Любащенко, О. Старостенко) тощо.

Професіно-зорієнтована сутність мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців абсолютно відображає основні сучасні тенденції підготовки у немовних закладах вищої освіти, результатом якої має стати прояв випускниками спеціальних знань завдяки сформованому мовленнєвому професіоналізму. Професійно-мовленнєва підготовка складає вагомий елемент професійної підготовки майбутніх фахівців. Учені акцентують на важливості формування якісного професійного мовлення для всіх без винятку фахівців – філологів та представників інших професій. На думку науковців (Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, І. Вихованець, С. Караванський, Г. Кацавець, А. Коваль, І. Маруніч, М. Пентилюк, М. Пилинський, Л. Паламар, О. Пономарів, С. Шевчук та ін.), відповідного рівня професійного мовлення можна досягти шляхом засвоєння й дотримання норм сучасної української літературної мови в межах професійного спілкування, постійного удосконалення професійної мовної компетенції, тренуванням вільного усного й письмового спілкування поряд зі студіюванням особливостей фахової мови, підвищенням культури мови (доречність, правильність, точність, логічність, різноманітність, виразність, емоційність).

В. Пасинок визначає професійно-мовленнєву підготовку як процес (система педагогічно вмотивованих навчальних і виховних впливів), стан (певна стабільність, визначеність у виборі засобів, усвідомлення рівня оволодіння мовленням) і як результат (сформованість відповідного рівня мовленнєвої підготовки і визначення можливих шляхів її удосконалення). Дослідниця вважає, що «мовленнєва підготовка враховує основні функції мовленнєвої діяльності будь-якого індивіда: інтегративну (поєднання біологічних і соціальних процесів); комунікативну; формувальну (сприяє покращенню знань та умінь, саморозвитку, самовдосконаленню); навчальну; культурологічну (культура мислення, культура почуття, культура мовлення тощо); розвиваючу (орієнтація на індивідуально-особистісний підхід, спрямований на самореалізацію); соціальну (передання і формування соціального досвіду особистості, що практично можна здійснити за умови організації реальної і ситуативної діяльності студентів); інформативну (охоплює широке коло питань, які розкривають об'єктивні закономірності світу, систему знань, оцінок тощо); спонукальну (забезпечує активне ставлення до засвоєння знань, готовність

кваліфікувати інформацію на рівні її необхідності й доцільності, створення емоційного комфорту); еталонно-показову функцію (виховання за допомогою своєї діяльності і самої особистості, а не лише адекватно дібраних методів і засобів); пристосувальну (пристосування форми, якостей мовлення до ситуації – за К. Станіславським, В. Сухомлинським, А. Макаренком) [13].

У дослідженні М. Вахницької подано визначення професійно-мовленнєвої підготовки як важливого компонента підготовки майбутнього фахівця, як процесу навчання, що має відбуватися з урахуванням специфіки обраної студентом спеціальності, як результату, що визначається ступенем розвитку особистості фахівця та рівнем сформованості його професійно-мовленнєвих умінь і навичок [3]. Дослідницею було створено прогностичну модель професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців, що включає чотири компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, діяльнісно-оцінний, практико-технологічний) і відтворює єдність і взаємозв'язок професійної та професійно-мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця, передбачає цілі, зміст, одиницю навчання професійного мовлення для студентів нефілологічних спеціальностей, дозволяє розширити як теоретичні, так і практичні досягнення методичної науки в сенсі впровадження нових технологій у практику закладів вищої освіти [3].

Результатом професійно-мовленнєвої підготовки випускників закладів вищої освіти має бути володіння рідною й іноземними мовами, в тому числі здатність застосовувати понятійний апарат і лексику базових і суміжних наук і галузей, володіння комунікативною технікою і технологією, знання ділової етики професійного спілкування і управління колективом, вміння вести дискусію, мотивувати і захищати свої рішення (А. Дорофєєва); формування таких компонентів комунікативної компетенції: мовного (лексика, граматики, фонетика), предметного (обізнаність у предметі комунікації), дискурсивного (побудова усних текстів), прагматичного (успішне досягнення комунікативної мети), стратегічного (подолання труднощів комунікації), соціокультурного (відповідність соціокультурним нормам) (О. Ковтун).

М. Алексєєва-Вовк виокремлює основні рівні професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців: репродуктивний (характеризується наслідуванням зразків професійного мовлення інших осіб залежно від ситуації, схильністю до ігнорування окремих «невідпрацьованих» якостей мовлення, недостатністю лексичного запасу, недостатньою поінформованістю про мовлення як інструмент професійної діяльності); продуктивно

-перетворювальний (характеризується усвідомленням студентами значення не лише спеціальних умінь, знань та навичок, а й професійно-мовленнєвих із проявом позитивного ставлення до цього компонента, застосуванням мовленнєвих умінь у практичній діяльності, умінням прогнозувати результати мовленнєвої діяльності, володінням лексичним запасом тощо); творчий рівень (характеризується високим розвитком особистісних мовленнєвих умінь студентів як компонента їхньої професійної майстерності, усвідомленням їх ролі і позитивним до них ставленням, виразним проявом спеціальних знань і вмінь у професійній діяльності, оперативним застосуванням тих чи інших умінь відповідно до ситуації і мети дії, активним застосуванням професійно-спрямованої лексики, термінології, мотивацією до вдосконалення мовлення в різних формах роботи, досить високим рівнем володіння лексикою і логікою мовлення) [1].

На погляд І. Дроздової, яка керується професійно-орієнтованим підходом до формування професійного мовлення майбутніх фахівців, професійно-мовленнєва підготовка ґрунтується на таких компонентах професійного спілкування: особистісний чинник у професійному спілкуванні (формування таких професійних якостей майбутнього фахівця, як самостійний і креативний склад мислення; орієнтація в мовній ситуації; спрямованість на співрозмовника; мовна пам'ять; правильний і доречний добір мовних засобів; правильна побудова висловлювання (дискурсу); прогнозування реакції співрозмовника; належна дикція, уміння слухати тощо); мова як засіб професійного спілкування, розвиток професійного мовлення (актуалізація здобутих раніше мовних знань з акцентом на особливості функціонування у сфері професійної діяльності); текст або дискурс як мовне втілення інформації під час професійного спілкування (з'ясування поняття тексту або дискурсу, їх побудови, оскільки взаєморозуміння протягом професійного спілкування залежить від способу подання інформації, власне – від особливостей тексту у єдності з позамовними чинниками (прагматичними, соціокультурними, психологічними, професійними тощо) в аспекті подій чи мовлення як цілеспрямованої соціальної дії чи компонента взаємодії людей і механізмів їх свідомості) [9, 145–146].

Спираючись на визначення професійного мовлення та наукову літературу, присвячену професійно-мовленнєвій підготовці, доходимо висновку, що професійно-мовленнєва підготовка – це специфічний багатокомпонентний процес набуття мовної та комунікативної компетенцій, які

у сполучі з необхідними професійними навичками та особистісними якостями забезпечують досягнення результату в межах визначеного фаху.

Очевидно, що професійна діяльність має безліч варіацій, а кожний окремих фах є специфічним за своїм змістом і метою. Відповідно, професійно-мовленнєва підготовка є досить складним

за своєю структурою процесом та потребує детального аналізу в межах кожної окремої спеціальності. Зокрема, питання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей на сьогодні є надзвичайно актуальним і має низку нагальних проблем, що потребують подальших досліджень для їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Алексеева-Вовк М. І. Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення: дисертація ... кандидата педагогічних наук : 13.00.05 / Алексеева-Вовк Марія Ігорівна. – Київ, 2008. – 223 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Вахницька М. Г. Професійно-мовленнєва підготовка педагога-нефілолога в умовах багатомовності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Вахницька Минодора Григорівна. – Херсон, 2007. – 23 с.
4. Везбickaя А. Речевые жанры / А. Везбickaя // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 99–111.
5. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вікторова Леся Вікторівна. – Київ, 2009. – 257 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К., 1997. – 376 с.
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М., 1985. – 452 с.
8. Дефектологічний словник: навчальний посібник / [за редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова]. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с.
9. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: [монографія] / І. П. Дроздова. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 320 с.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов.энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лісовий Микола Іванович – Вінниця, 2006. – 178 с.
12. Панов М. В. Русская фонетика / Михаил Викторович Панов. – М.: Просвещение, 1967. – 438 с.
13. Пасинок В. Г. Теоретичні основи формування професійних мовленнєвих умінь у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей: дисертація ... доктора педагогічних наук : 13.00.04 / Пасинок Валентина Григорівна. – Київ, 2002. – 425 с.
14. Пахненко І. І. Методика навчання студентів-словесників професійно орієнтованого мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Пахненко Ірина Іванівна. – К., 1995. – 22 с.
15. Педагогічний словник / [за редакцією Ярмаченка М. Д.] – К.: Педагогічно думка, 2001. – 516 с.
16. Психологический словарь / [под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика -Пресс, 1996. – 440 с.
17. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / [автор-составитель В. А. Мижериков]. – Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1998. – 544 с.
18. Словарь лингвистических терминов / [автор-составитель Т. В. Жеребило]. – Изд. 5-е, испр-е и дополн. – Назрань, 2010. – 486 с.
19. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинан де Соссюр. – К., 1998. – 324 с.
20. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
21. Шутак Л. Б. Досконале знання мови фаху – запорука вільного самовираження у професії / Л. Б. Шутак, І. О. Собко // Буковинський медичний вісник – 2010. – Том 14, № 4 (56). – С.177 – 178.
22. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – Л., 1974. – 428 с.

References

1. Aleksieieva-Vovk M. I. Pedagogichni umovy sotsializatsii studentiv zasobamy kultury movlennia: dysertatsiia ... kandydata pedagogichnykh nauk : 13.00.05 / Aleksieieva-Vovk Mariia Ihorivna. – Kyiv, 2008. – 223 s.
2. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorchestva / Mihail Mihajlovich Bahtin. – M.: Iskusstvo, 1979. – 424 s.
3. Vakhnytska M. H. Profesiino-movlennieva pidhotovka pedahoha-nefiloloha v umovakh bahatomovnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia» / Vakhnytska Mynodora Hryhorivna. – Kherson, 2007. – 23 s.
4. Vezhbickaia A. Rechevy zhanry / A. Vezhbickaia // Zhanry rechi. – Saratov, 1997. – S. 99–111.
5. Viktorova L. V. Formuvannia profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti studentiv vyshchyykh ahrarnyykh navchalnykh zakladiv u fakhovii pidhotovtsi: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Viktorova Lesia Viktorivna. – Kyiv, 2009. – 257 s.
6. Honcharenko S. U. Ukrainskiy pedahohichnyi slovnyk / Semen Ustymovych Honcharenko. – K., 1997. – 376 s.
7. Gumbol'dt V. Jazyk i filosofijakul'tury / Vil'gel'm fon Gumbol'dt. – M., 1985. – 452 s.
8. Defektolohichni slovnyk: navchalnyi posibnyk / [za redaktsiieiu V. I. Bondaria, V. M. Synova]. – K.: «MP Lesia», 2011. – 528 s.
9. Drozdova I. P. Naukovi osnovy formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilolohichnykh fakultetiv VNZ: [monohrafiia] / I. P. Drozdova. – Kh.: KhNAMH, 2010. – 320 s.
10. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. V. N. Jarceva]. – M.: Sov.jenciklopedija, 1990. – 685 s.
11. Lisovyi M. I. Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnykh medychnykh pratsivnykiv u vyshchyykh medychnykh navchalnykh zakladakh: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Lisovyi Mykola Ivanovych – Vinnytsia, 2006. – 178 s.

12. Panov M. V. Russkaja fonetika / Mihail Viktorovich Panov. – M.: Prosveshhenie, 1967. – 438 s.
13. Pasynok V. H. Teoretychni osnovy formuvannia profesiinykh movlennievnykh umin u maibutnikh uchyteliv nefilolohichnykh spetsialnostei: dysertatsiia ... doktora pedahohichnykh nauk : 13.00.04 / Pasynok Valentyna Hryhorivna. – Kyiv, 2002. – 425 s.
14. Pakhnenko I. I. Metodyka navchannia studentiv-slovesnykiv profesiino oriientovanoho movlennia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia» / Pakhnenko Iryna Ivanivna. – K., 1995. – 22 s.
15. Pedahohichnyi slovnyk / [za redaktsiieiu Yarmachenka M. D.] – K.: Pedahohichno dumka, 2001. – 516 s.
16. Psihologicheskij slovar' / [pod red. V. P. Zinchenko, B. G. Meshherjakova]. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Pedagogika-Press, 1996. – 440 s.
17. Psihologo-pedagogicheskij slovar' dlja uchitelej i rukovoditelej obshheobrazovatel'nyh uchrezhdenij / [avtor-sostavitel' V. A. Mizherikov]. – Rostov n/D.: izd-vo «Feniks», 1998. – 544 s.
18. Slovar' lingvisticheskikh terminov / [avtor-sostavitel' T. V. Zhrebilo]. – Izd. 5-e, ispr-e i dopoln. – Nazran', 2010. – 486 s.
19. Sossjur F. de. Kurs zagal'noï lingvistiki / Ferdinan de Sossjur. – K., 1998. – 324 s.
20. Filosofskij slovar' / [pod red. I. T. Frolova]. – 6-e izd., pererab. i dop. – M.: Politizdat, 1991. – 560 s.
21. Shutak L. B. Doskonale znannia movy fakhu – zaporuka vilnoho samovyrazhennia u profesii / L. B. Shutak, I. O. Sobko // Bukovynskij medychnyi visnyk – 2010. – Tom 14, # 4 (56). – S.177 – 178.
22. Shherba L. V. Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost' / Lev Vladimirovich Shherba. – L., 1974. – 428 s.

Московчук Н. Профессионально-речевая подготовка как педагогическая категория

В статье освещены научные взгляды на проблему профессионально-речевой подготовки будущих специалистов. Раскрыта сущность понятия «профессионально-речевая подготовка» и его структура. Рассмотрены различные подходы к определению понятий «речь», «речевая деятельность», «профессиональная речь» и «профессионально-речевая подготовка», на основе анализа которых предложены собственные формулировки этих понятий.

Ключевые слова: «речь», «речевая деятельность», «профессиональная речь», «профессионально-речевая подготовка».

Moskovchuk N. Professional – linguistic preparation as a pedagogical category

The article covers the scientific views on the problem of professional-speaking training of future specialists. The essence of the concept of «professional-speech training» and its structure are discussed. Different approaches to the definition of the concepts of «speech», «speech activity», «professional speech» and «professional-speech training» are considered, on the basis of analysis of which the own formulations of these concepts are proposed. In particular, according to the results of the analysis of philosophical, psychological, pedagogical, linguistic research and dictionary sources, we are inclined to interpret the notion of «speech» as a certain linear substance, which is a product of speech activity and through which language information is transmitted. The distinction between the concepts of «speech» and «speech activity» is quite important for research and directly affects the practical aspect of our work, as, depending on the ultimate goal of the speech training process (the assimilation of the peculiarities of speech as a text or the formation of speech skills) certain pedagogical technique is arranged. The notion of «speech activity» and «speech» are not identical, but are really close in content and are in a certain interaction. Language, at the same time as the speech used to be of components of speech activity structure. Analyzing the peculiarities of speech activity, scientists do not overlook such kind of communication as professional speech. Summarizing modern interpretations of professional speech, we define this notion as the speech activity of representatives of a certain professional field, which ensures the fulfillment of professional tasks through the implementation of the linguistic (systematized knowledge of norms and rules of the literary language) and communicative (adequate implementation of communicative resources in all professional situations) competencies.

Based on the definition of professional speech and scientific literature dedicated to professional speech training, we can conclude that professional speech training is a specific multicomponent process of acquiring linguistic and communicative competences that, in combination with the necessary professional skills and personal qualities, provide the achievement of the result within the defined specialty.

It is obvious that professional activity has many variations, and each individual profession is specific in its content and purpose. Accordingly, professional speech training is a complex process in its structure and needs detailed analysis within each specialty. In particular, the issues of professional speech training of future specialists in technical specialties are extremely relevant nowadays and have a number of urgent problems that require further research to address them.

Key words: «speech», «speech activity», «professional speech», «professional-speech training».

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2018